

NIŽŠÍ ŠLECHTA DĚDIČNÝCH ZEMÍ A UHERSKA VE SROVNÁVACÍ PERSPEKTIVĚ¹

Jan Županič

Od středověku představovala šlechta elitní a privilegovanou skupinu společnosti. Její právní postavení bylo kodifikováno mnoha dokumenty, které se ale v jednotlivých evropských zemích lišily a odrážely specifika tamního vývoje. Nejpronikavější odlišnosti lze samozřejmě najít na protilehlých stranách kontinentu. Zatímco ale zvláštnosti šlechty britských ostrovů vychází zejména ze zažitého pravidla dědění titulu a stavu výlučně primogeniturní formou, v případě Ruska jsou odlišnosti tak hluboké, že v podstatě nelze hovořit o stejné společenské skupině, jako ve zbytku Evropy. Rozdíl se ale mohly vyskytovat i na relativně malém teritoriu, spravovaném navíc stejným vladařem. Příkladem může být habsburská monarchie období novověku.

Když roku 1526 zasedl na český a uherský trůn mladý rakouský arcivévoda Ferdinand I., spojil pod svým žezlem země s bohatou historií vzájemných vztahů. Pomineme-li období krizí a válek, které se mezi těmito sousedy vyskytovaly poměrně často, bylo České království s Rakouskem poprvé spojeno již za vlády Albrechta a Ladislava Pohrobka v letech 1437 – 1457.² Uhry pak tvořily s Čechami jistou formu personální unie poprvé (i když formálně) za Václava III./Ladislava V. v letech 1301 – 1305, neoddiskutovatelně pak od nástupu Zikmunda Lucemburského na český trůn roku 1419 (resp. 1436) po konec vlády Ladislava Pohrobka.³ Trvale se pak obě země pod společným vladařem nacházely od roku 1490, kdy se český král Vladislav II. Jagellonský stal i nositelem svatoštěpánské koruny. Ke spojení Rakouska, Čech a Uher pak poprvé došlo za vlády Albrechta a Ladislava Pohrobka. Postavení krále Matyáše Korvína, který také spojil rozsáhlé oblasti českých a rakouských zemí a disponoval i titulem českého krále, bylo již svými současníky hodnoceno rozdílně.

Jak České, tak Uherské království představovaly součást tzv. latinského kulturního okruhu a proto také byly mnohé právní zvyklosti podobné. V řadě jiných směrů však nacházíme pronikavé rozdíly, které se v období raného novověku dále prohlubovaly. Nejdůležitějším ustanovením uherského šlechtického práva byla Zlatá bula Ondřeje II. z roku 1222, později mnohokrát potvrzená. Zakotvila základní šlechtická privilegia, mezi která od té doby patřili: 1. právo osobní svobody, 2. přímá podřízenost Svaté koruně (králi), 3. osvobození od poddanských povinností a dávek,⁴ 4. právo na odpor.⁵ Významné bylo také právo avicity, které vázalo pozemkové vlastnictví na příslušnost ke šlechtě. „*Kráľ bol jediným vlastníkom všetkej pôdy, to znamená, že jedine on mal právo pôdu darovať a jedine šľachtic mal právo pôdu vlastníť.*“⁶ Toto právo bylo výsadou uherské nobility až do roku 1848.

¹ Tato studie vznikla v rámci grantu Grantové agentury České republiky č. 404/08/0259.

² S výjimkou období tzv. bezkráloví let 1439 – 1453.

³ S výjimkou období bezkráloví let 1439 – 1440 a vlády Vladislava I. (III.; 1440 – 1444).

⁴ Osvobození od daní se vztahovalo jen na šlechtické statky s poddanými, kteří tuto povinnost plnili za svého pána. Pokud ale šlechtic vlastnil jen dům ve městě, hospodařil na nešlechtickém majetku, věnoval se obchodu či živnosti, daně platit musel. Tyto osoby byly označovány jako nobili taxati. ČAPLOVIČOVÁ, Kristína. Uherská šlechta v 18. století, s. 299.

⁵ Právo branného odporu bylo zrušeno po obsazení Uher Leopoldem I. zákonem č. 4 z roku 1687 a po potlačení povstání Františka Rákoczyho roku 1711 bylo toto zrušení opětovně potvrzeno. ČAPLOVIČOVÁ, ref. 4, s. 299.

⁶ Cit. dle: ČAPLOVIČOVÁ, ref. 4, s. 299.

Zmíněná privilegia posouvala uherskou šlechtu do kategorie osob první třídy. Její společenské, hospodářské a politické postavení nemělo v podstatě žádnou konkurenci, mimo jiné i proto, že význam uherských měst od 15. století neustále klesal. Smrtící ranou pro ně byl uherský vpád, jež podvázal jejich další ekonomický vzestup a města většinou změnila v pevnosti bez hospodářského zázemí, jejichž účelem bylo zejména zajištění a strategická kontrola přilehlého regionu.⁷ Již o něco dříve se ale dominantní složkou uherské šlechtické společnosti stala bohatá aristokracie, magnáti, kteří již před polovinou 15. století vlastnili 40 procent veškeré půdy.⁸ Přestože de iure došlo k rozdělení šlechtické obce na magnáty⁹ a řadovou šlechtu až roku 1608, proces rozdělení této stavovské skupiny byl zahájen již o několik století dříve.

Uherským specifikem byl ohromující počet nižší šlechty. Podle prvního věrohodného sčítání obyvatelstva z roku 1840 měly Uhry a Sedmihradsko celkem 12,7 milionu obyvatel, ze kterých 700 až 800 000 tvořili šlechtici. Drtivou většinu z tohoto počtu představovala šlechta bez titulu, počet magnátských rodin nepřekročil 200, tedy přibližně 1000 osob. I to však znamenalo, že zde roku 1840 připadal na sedmáct obyvatel jeden šlechtic. To bylo zcela mimořádné, protože v rakouských zemích tento podíl činil 350:1, v Lombardsku-Benátsku 300:1 a v Čechách dokonce 828:1. Daleko od pravdy zřejmě nebude tvrzení, že téměř každý uherský svobodný sedlák vlastní půdu patřil mezi šlechtice.¹⁰ Počátky tohoto jevu zřejmě spadají do přelomu 15. a 16. století, kdy panovník začal šlechtickými diplomy odměňovat zásluhy prokazané v bojích s Turky. V této době již při nobilitaci nehrála hlavní roli výše majetku ani postavení povýšeného, ale spíše jeho zásluhy, dobrozdání královských úřadů a v nemalé míře též protekce.

Podoba šlechty českých zemí byla v mnoha ohledech odlišná. Především je třeba rozlišovat mezi šlechtou českomoravského prostoru, který byl výrazně specifičtější než Slezsko a Lužice, kde v podstatě existovala titulatura a struktura převzatá ze Svaté říše římské. Přestože český stát byl od středověku součástí Svaté říše římské, měl zdejší vladař ve srovnání s ostatními říšskými knížaty mimořádná práva, zatímco pravomoci římského panovníka na českém teritoriu byly minimální. Zvláštní postavení Českého království v rámci říše nebylo zpochybňováno ani dobovými právníky.¹¹

Zatímco ještě ve 14. století byla struktura české šlechtické obce nesmírně nepřehledná a chaotická, koncem následujícího století se přetavila do dvou stavů s přesně danými kritérii členství. Mezi šlechtice nadále patřili jen členové panského a rytířského stavu, korporací, které se poměrně rychle uzavíraly směrem dolů před přílivem nových členů. Panský stav se konstituoval již kolem roku 1500, kdy se čeští páni dohodli, že budou sami rozhodovat o doplňování svých řad novými členy a to navíc s výhradou, že uchazeči směli napříště pocházet jen z okruhu osob, které se mohly prokázat třemi generacemi rytířských předků. Pro přijetí nového člena navíc nebylo určující panovnické privilegium, které mohlo sehrát maximálně doporučující roli, ale rozhodnutí panského stavu, jehož musel rytíř usilující o společenský vzestup požádat o přijetí. Podobným vývojem prošel i rytířský stav, který v 16. století postupně sjednotil sociální kategorie rytířů, vladyků, zemanů, panošů atd. Hráz mezi jeho členy a ostatními svobodnými skupinami

⁷ Srov. FEDERMAYER, Frederik. Rody starého Prešpurka, s. 8 – 12 a 16; POGRÁČZ, Denis – STREŠŇÁK, Gábor – RAGAČ, Radoslav – TANDLICH, Tomáš – FEDERMAYER, Frederik. Series nobilium. Heraldicko-genealogický lexikón. Šľachta Bratislavskej stolice, s. 10 – 14.

⁸ PETRÁŇ, Josef a kol. Dějiny Československa I. (do roku 1648), s. 444 a n.

⁹ Magnáti se dělili na světské a duchovní. Mezi světské magnáty patřili knížata, hrabata a baroni (s uherským titulem nebo indigenátem), nejvyšší zemští úředníci a župani. Mezi preláty (duchovní magnáty) se řadili arcibiskupové, biskupové a představení některých řádů.

¹⁰ WINDISCH-GRAETZ, Vincenz Prince. Der ungarische Adel (in der Zeit 1815 – 1914), s. 117.

¹¹ FRÖLICHSTHAL, Georg. Nobilitierungen im Heiligen Römischen Reich, s. 90 – 91.

obyvatelstva (svobodníci, erbovní měšťané), které aspirovaly na rytířský titul, ale nespĺňovaly příslušné podmínky, byla dobudována zemským zřízením z roku 1564.¹² Šlo o logický proces, protože v této (i pozdější) době nebylo vzácností, že erby a predikáty mohli získat z panovnické kanceláře či od palatina také poddaní.

Jeden z nejvýznamnějších milníků při formování šlechty v Čechách a na Moravě představovaly husitské války, které v Čechách prakticky zlikvidovaly a na Moravě výrazně omezily majetek a vliv církve. Zároveň v této době významně stoupl vliv měst, která se stala důležitým protihráčem šlechty na politické šachovnici. Vzájemné spory vyústily na přelomu 15. a 16. století téměř v občanskou válku, kterou zažehkala až kompromisní Svatováclavská smlouva z roku 1517.¹³ Následně byla politická moc v Čechách de iure rozdělena mezi tři privilegované stavy – pány, rytíře a města. To logicky vedlo k postupnému uzavírání výše postavených korporací oproti korporacím méně prestižním.

Důsledek byl zajímavý. V souvislosti s oslabeným postavením panovníka si panský a rytířský stav postupně usurpovaly právo přijímat nové členy sám a vladaři přiznaly jen možnost doporučení kandidáta. Jak páni, tak rytíři přitom počítali s postupným doplňováním svých řad, ale jen v rámci přesně stanovených pravidel. Jako základní orientační prvek přitom posloužila urozenost reprezentovaná starožitností jednotlivých rodů. Současně s uzavřením českého panského stavu totiž roku 1500 došlo k ustanovení 47 starobylých panských rodů, které měly být do budoucna nadřazeny rodům přijatým teprve nedávno.¹⁴ Ty tvořily kategorii *novozitných pánů*, kteří museli čekat na postup mezi plnoprávné panské rody několik generací.¹⁵

Rytířský stav byl na rozdíl od stavu panského mnohem heterogennější. Jeho základní problém představovalo výhradní právo českého krále na vydávání erbovních listů, na kterém nic nezměnilo ani uzavírání obou šlechtických korporací. Na rozdíl od jiných oblastí Svaté říše římské totiž tyto listiny vydávané z pravomoci českého panovníka neudílely de iure jen erb, ale zároveň také šlechtický titul. Sankce listin totiž obsahovala formulaci „*půjčujeme a dáváme erb neboližto znamení vladycťví*“,¹⁶ která nobilitovanému zakládala nárok na členství v rytířském stavu. Protože se tímto způsobem mohlo mezi rytíře dostat mnoho osob přímo závislých na králi a v budoucnu oslabit tak politickou váhu stavu, vymohli si roku 1497 rytíři na Vladislavu II., že těmto novým vladykům „*ve dsky kladeno býti nemá*“¹⁷, tedy že právo činit zápisy do desk zemských náleží až potomkům nobilitovaného a to až ve chvíli, kdy zruší své vazby s městským stavem – tedy když se vzdají městských důchodů a provozování řemesel. Ke kodifikaci zmíně-

¹² BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, s. 52 – 66.

¹³ Šlechta přiznala zástupcům měst právo třetího hlasu na zemských sněmech. Města zase musela přiznat šlechtě právo na vaření piva a jinou hospodářskou činnost. Města si tak udržela své politické pozice, ale za cenu podstatných ústupků v hospodářské oblasti. Smlouva také upravovala osobní příslušnost zemských a městských soudů a s tím související soustavu kolizních norem. Srov. též FRANCEK, Jirí. 24. 10. 1517 – Svatováclavská smlouva.

¹⁴ PALACKÝ, František. Popis staropanských rodů v Čechách r. 1500, s. 172 – 173.

¹⁵ Obvykle tři generace. MAŤA, Petr. Svět české aristokracie (1500 – 1700), s. 53.

¹⁶ FIALA, Michal. Tři studie k české renesanční heraldice, s. 11. Z tohoto důvodu byl rodům, které v předbělohorské době získaly erbovní listiny obsahující takovou formulaci, v 19. století uznán (v rámci tzv. renabilitace) prostý šlechtický stav. Srov. případ Roudnických z Mydlovar: erbovní list z 28. 10. 1561 v FIALA, Michal. Erbovní listiny Archivu Národního muzea, s. 48 – 49. V letech 1897 – 1917 bylo jednotlivým členům rodiny obnoveno prosté šlechtictví. V Národní archiv, Ministerstvo vnitra Vídeň, Šlechtický archiv, kart. 41 – Roudnický z Mydlovar. K renabilitacím: ŽUPANIČ, Jan. Nová šlechta Rakouského císařství, s. 320 a n.

¹⁷ Cit. dle: MEJTSKÝ, Josef. Příspěvky k dějinám šlechty v Čechách s připojením rodopisu rytířů Nebeských z Vojkovic, s. 24 – 25.

ného majestátu ale nikdy nedošlo a problém uzavírání rytířského stavu byl řešen téměř po celé 16. století.

Emancipace rytířského stavu vyvrcholila roku 1609 nově přijatým řádem, jež byl o rok později zanesen do zemských desk. Přestože se zdálo, že je celý problém vyřešen, opak byl pravdou a chaos jistým způsobem v tomto okamžiku vyvrcholil. Český rytířský stav totiž napodobil usnesení českých pánů z roku 1500 a uzavřel se vůči ostatním erbovníkům, aniž by ovšem vyřešili nahromaděné rozpory. Nejpatrnější protimluv obsahoval již první článek, který erbovníkům nařizoval, „*aby se proto v druhý stav vyšší, totiž rytířský a vladycký, netřeli, ani se za osoby stavu rytířského a vladyckého vydávati nemohli, leč toliko vedle listu jim na to daného se chovati povinni byli...*“¹⁸ Ovšem vzhledem k tomu, že tyto majestáty udělovaly, jak již bylo řečeno, „*erb neboližto znamení vladyctví*“, bylo nařízení úplně nesmyslné. Navíc je popíralo hned následující ustanovení, podle něž měli být bez dalších podmínek do stavu přijímáni vnukové erbem obdarované osoby. Řád z roku 1609 se navíc naprosto nepochopitelně odvolává na starší zemská zřízení (z let 1500, 1530, 1549, 1564 a následující), která ale žádný výměr o přijímání nových členů rytířského stavu neobsahují. Moravští rytíři postupovali při přijímání nových členů mnohem prozíravěji, když již usnesením z roku 1492 uznali šlechtický stav erbovníků s tou výhradou, že je označili za *jednoštitné vladyky* a plná práva přiznávali až jejich vnukům.¹⁹

Podobně jako v Uhrách bylo i v českých zemích možné dosáhnout šlechtictví prostřednictvím zisku inkolátu (obyvatelského práva, jež bylo podmínkou držby zemskodeskových statků), který byl udělen zvláště pro panský a zvláště pro rytířský stav.²⁰

Osoby usilující o přijetí do rytířského stavu musely nejprve získat od panovníka erb. Tím se vytvořila specifická skupina tzv. erbovníků (někdy nepřesně označovaných jako erbovní měšťané). Šlo obvykle o zámožné nebo alespoň relativně zámožné jedince (někdy ale také poddané), pro které znak představoval konfirmaci jejich specifického společenského postavení vycházejícího z jejich vlivu či alespoň zámožnosti. Protože se většině z nich nepodařilo do řad rytířů proniknout, užívali predikátů i erbů, které si navíc mnohdy jako symbol dalšího vzestupu nechali polepšovat.²¹

Přelomem ve vývoji české šlechty byla porážka stavovského povstání roku 1620 a s tím spojené právní změny. Jednu z hlavních výsad, jež byly tehdy stavům odebrány a natrvalo převedeny do kompetence krále, představovalo právo doplňovat stavy o nové osoby a propůjčovat inkolát. Tehdy byl také definitivně odstraněn i další problém Čech a Moravy předbělohorské éry, který představovala naprostá nekompatibilita zdejší šlechtické hierarchie nejen s ostatními zeměmi habsburského soustátí, ale také s vedlejšími zeměmi české koruny – Slezskem a Horní a Dolní Lužicí. Napříště již nebylo podmínkou, aby uchazeč o členství v panském stavu prokázal několik generací rytířských předků, protože se jediným tahem panovníkova pera mohl proměnit v pána nebo dokonce starožitného pána. Stejným způsobem se kdokoli mohl stát plnoprávným příslušníkem rytířského stavu bez toho, aby jeho rod splnil do té doby předepsané požadavky.

Bílá hora zahájila obrovský kolotoč nobilitací, jejichž důsledkem byly do té doby neznámé záležitosti jako hromadná udílení šlechtického stavu.²² Celou přeměnu stavovské společnosti je pak

¹⁸ Cit. dle: MEJTSKÝ, ref. 17, s. 27.

¹⁹ K této otázce též ŽUPANIČ, ref. 16, s. 48 a n.

²⁰ MAŤA, ref. 15, s. 67. Srov. též KLECANDA, Vladimír. Zakupování cizozemců bez práva obyvatelského v Praze, s. 64 – 119.

²¹ Většinou změnou točenice v korunu či nahrazením kolčí přilby přilbou turnajskou. Viz FIALA, Michal. Tři studie k české renesanční heraldice, 1993, s. 3 – 32, 1994, s. 3 – 87.

²² Srov. HANÁČEK, Jiří. Obléhání města Brna Švédy roku 1645 a nobilitace s tím spojené, s. 3 – 42; ŽUPANIČ, Jan. Praha 1648; MÜLLER, Karel – SPÁČIL, Vladimír. Odměna za věrnost a statečnost.

možné pochopit pouze v souvislosti s obrovskými majetkovými přesuny, ke kterým došlo během pobělohorských konfiskací. Všechny změny totiž byly součástí úplné restruktury elit v habsburské říši. Tím, že došlo k odstranění starého stavovského systému, byl zároveň nastartován proces vytváření symetrické sociální struktury elit platné v celé podunajské monarchii. Vzorem nové šlechtické hierarchie v Čechách se stal v podstatě model říšské titulatury (zbavený ovšem svých právních specifik), který se užíval také v rakouských dědičných zemích a byl od počátku 17. století zaváděn i v habsburské části Uher.²³

Prosazení nové titulatury v Čechách a na Moravě nijak nenarušilo tradiční rozdělení šlechty na panský a rytířský stav. Členy panského stavu tak byli jak pánové, tak hrabata, knížata a případně vévodové, a rytířský stav se členil ještě mnohem složitěji. Uvnitř obou korporací se ale prosadily zcela nové zásady přednosti, ve kterých již nehrála roli starobylost rodu, ale stupeň šlechtické hierarchie, datum nobilitace a držba úřadu.

Události po roce 1620 zásadním způsobem změnily celou šlechtickou obec, ale nejkomplikovanější byl vývoj nižší šlechty. Článek A 15 Obnoveného zřízení zemského sice potvrzoval předbělohorské rozdíly mezi starobylými a nově přijatými rody, ale zároveň celou situaci zjednodušoval ustanovením, podle kterého se plnoprávními členy rytířského stavu měli stát vnukové nobilitovaného a to i v případě, že on sám o přijetí nežádal. 10. března 1629 pak vydal Ferdinand II. reskript, který strukturu rytířského stavu od základů změnil.²⁴ Pro přijetí do stavu bylo i nadále závazné prokázání třetí generace ve šlechtickém stavu a manželský původ, na druhé straně se však povýšený stával rytířem automaticky jen na základě panovnické nobilitace, nikoli jako dříve po získání podpory vlivných členů stavu, což již dříve uzákonilo Obnovené zřízení zemské. Zároveň bylo ustanoveno, že nobilitace nemá být chápána jako přijetí do stavu, ale má mu předcházet. Faktické rozdíly mezi nově povýšenými a starožitnými vladyky byly minimální. Obě skupiny mohly zastávat úřady vyhrazené rytířům, klást do zemských desk a náležely jim veškeré výsady určené jejich korporaci. Jedinou výsadou rytířů formálně přijatých do stavu bylo místo na zemském sněmu.

Zmatek do této relativně přehledné situace vnesl pokus úřadů rozlišit mezi nobilitací a udělením erbů, které byly v dřívější době totožné. Prostí erbovníci sice stáli na společenské hierarchii o stupeň níže, než nově nobilitovaní šlechtici, ale podle úředního výnosu měli být i jejich vnukové přijati mezi ostatní příslušníky rytířského stavu, což erbovníky kladlo na roveň novošlechticům. Ustanovení o erbovnících bylo ale zásadní v jiném smyslu: tím, že se v Čechách začalo rozlišovat mezi udělením znaku a nobilitací, byl položen základ novému stupni šlechtictví, který v okolních německých zemích již existoval, ale domácí zemská zřízení ho neznala.

Tedy byl položen základní kámen novému rozdělení šlechty na stavovskou šlechtu (*Ständeadel*), jež se dělila na panský a rytířský stav, a šlechtu bez titulu. Do řad stavovské šlechty nyní patřili jen páni s tituly knížat, hrabat a svobodných pánů, a rytíři (též vladykové), mezi něž patřili jen příslušníci nižší šlechty s inkolátem.²⁵ Ze stavovské obce tak byla definitivně vyčleněna prostá šlechta (*einfacher Adelstand*) tvořící nově předěl mezi stavovskou šlechtou a svobodnými nešlechtici. Na rozdíl od pánů a rytířů totiž tyto osoby nemusely splňovat nároky obvykle kladené na šlechtu, zejména dodržovat pravidlo stavovsky přiměřeného života a podmínku rezignace na výkon tzv. nešlechtických povolání.²⁶

²³ MAŤA, ref. 15, s. 67.

²⁴ Otištěn v MEJTSKÝ, ref. 17, s. 53 – 55.

²⁵ BRŇOVJÁK, Jiří. Nobilitační spisy České dvorské kanceláře z období vlády císaře Karla VI. (1712 – 1740), s. 75. Tento termín poprvé zmiňuje MYŠKA, Milan. Der Adel der böhmischen Länder, s. 171.

²⁶ I tuto podmínku ale bylo možné ve státním zájmu opominout, zejména pokud se jednalo o zámožného podnikatele, jehož činnost byla pro monarchii významná. Viz BRŇOVJÁK, ref. 25, s. 104 a n.

Tento stav de facto zakotvil již patent Ferdinanda II. z 1. března 1631 zavádějící různé stupně šlechtictví. Po svobodných pánech tak měli podle důstojenství následovat „*ti, kdož ve stavu rytířském zrozeni byli (snad starší rodové rytířští?), po nich ostatní nobilitovaní (mladší rodové rytířští) a konečně šlechta prostá (snad erbem obdarovaní). Současně byla ustanovena i titulatura, dle které osobám stavu rytířského příslušetí měl titul 'urozený a statečný' (Edelgestreng), nobilitovaným a prostým šlechticům titul 'urozený a slovatný' (Edel und Vest) a jestli by který z nich živnost městskou provozoval, měl býti titulován 'urozený slovatný' (Edel Ehrenfest)*“.²⁷

Patent byl důsledkem existujícího stavu, protože naprostá většina nově povýšených mezi stavovskou šlechtou nikdy nepronikla a neměla o to ani zájem. Například z více než stovky jedinců, kteří získali šlechtický titul za svou účast při obraně pražských měst roku 1648, se mezi stavovskou šlechtou posunul jen zlomek.²⁸ Pouze tři rodiny dosáhly baronátu²⁹ a jen u jediné z nich, Englů z Engelsflussu, malostranské koželužské rodiny původem z Brabantu, bylo povýšení důsledkem hospodářského vzestupu a konfirmací jejich společenského postavení. Ostatní dvě rodiny, Astfeldové z Widrží a Hotowetzové z Hussenitz a Löwenhausu, můžeme zařadit mezi tzv. úřednickou šlechtou, které byl baronát udělen jako uznání jejich služeb státu a panovníkovi.

Prosté šlechtictví se stalo de facto jen čestnou ozdobou, která mnohdy nic neměnila na životním stylu svých příjemců. I po povýšení se nadále věnovali svému měšťanskému povolání či úřednické profesi a žili většinou ve městech, kde měli více příležitostí k uplatnění. Většinou totiž neměli dostatek finančních prostředků k nákupu venkovského statku, který by je ekonomicky zajistil a umožnil jim další společenský vzestup. Výkon řemesla, obchodu, pozice právníka či lékaře, případně místo státního nebo městského úředníka, jim navíc zajistil vyšší příjmy a lepší životní úroveň, než výnos malého venkovského statku. Opačnou stranou této mince byla skutečnost, že život mezi nepriviligovanými vrstvami vedl postupem času k stírání společenských rozdílů mezi nimi a majoritním obyvatelstvem, protože jedinou odlišností obvykle představoval jen erb a predikát. Mnohé rodiny proto postupně přestaly užívat své šlechtické přídomky a zcela se přizpůsobily prostředí, ve kterém žily. Po dvou, třech generacích se tak stopy většiny nově povýšených rodin, jež se neetablovaly v řadách stavovské šlechty, většinou vytráčí. A to právě proto, že přestaly užívat jediné identifikačních prvků, které je od jejich okolí odlišovaly – své šlechtické atributy.

Podobné rozvrstvení šlechtické společnosti jako v Čechách a na Moravě můžeme najít i v rakouských dědičných zemích. Vedle rytířů a šlechty bez titulu zde mezi nižší šlechtou nacházíme nositele tzv. *rittermäßiger Adelstand*. Do češtiny je tento termín přeložitelný jen velmi krkolomně jako *šlechtický stav na rytířský způsob*. Protože byl ale stejný titul nějaký čas po Bílé hoře udělen i v Čechách, je možné užít i termínu *starý šlechtický stav*.³⁰ Osoby obdařené tímto titulem stály

²⁷ Cit. dle MEJTSKÝ, ref. 17, s. 62. Protože v pobělohorském období nebyl v Čechách a na Moravě mezi erbovníky a prostou šlechtou prakticky žádný rozdíl, je možné tvrdit, že první židovský erbovník Jakub Bassevi (1578 – 1635), byl i prvním židovským šlechticem. 18. 1. 1622 mu císař Ferdinand II. udělil česky psanou listinou erb a predikát z Treyenberka a již 29. 1. 1622 mu byl polepšen erb. Erb, predikát a další privilegia včetně dědičných titulů Kaiserlicher Diener a befreiter Hofjude mu potvrdil další císařský majestát z 12. 4. 1628. Pro odpor českých stavů ale nebyla tato privilegia zanesena do zemských desk.

Viz FIALA, Michal – HRDLIČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan. Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648, s. 100 – 104; KREJČÍK, Tomáš. Moravští nobilitovaní židé v 19. století, s. 162.

²⁸ ŽUPANIČ, Jan. Praha 1648.

²⁹ Englové z Engelsflussu – 1667 říšský panský stav a 1670 český panský stav, Hotowetzové z Hussenitz a Löwenhausu roku 1743 – český starý panský stav a Astfeldové z Widrží – 1755 panský stav dědičných zemí. In: ŽUPANIČ, J., Praha 1648, s. 13 – 14, 17 – 18 a 24 – 25.

³⁰ ŽUPANIČ, ref. 16, s. 53 – 55.

ve šlechtické hierarchii mezi prostými šlechtici a rytíři. Původně se jednalo o osoby pocházející z rytířských rodin, které ale sami rytířského pasování nedosáhly. Později byl *rittermäßiger Adelstand* udílen i nově povýšeným jedincům, kterým byly zároveň s nobilitací přidány i dvě generace šlechtických předků. Znamenalo to, že podle soudobých zvyklostí byli okamžitě po povýšení chápáni jako příslušníci staré šlechty a náležela jim všechny s tím související privilegia,³¹ mimo jiné výsada zasedat na zemském sněmu. To bylo jinak privilegium vyhrazené i zde jen rytířským rodům.³²

Na tomto základě došlo po zrušení české a rakouské dvorské kanceláře roku 1749 a vzniku Directoria in publicis et cameralibus k udílení jednotného šlechtictví dědičných zemí.³³ Nižší šlechta (rytířský stav) byla v této době definitivně rozdělena na rytíře s právem nabytí inkolátu a prostou šlechtu (s nebo bez predikátu *Edler/šlechtic*), která podobné privilegium neměla. Struktura uherské nobility však zůstala zachována. Na tomto stavu nic nezměnil ani vznik Rakouského císařství roku 1804, ani rok 1848, který přinesl zánik inkolátu a stavovské společnosti.

Příkladem české šlechtické rodiny, která nikdy neprošla mezi stavovskou šlechtu, mohou být Lounští z Tieffenthalu. Pocházeli ze západočeských Domažlic, kde jsou poprvé připomínáni ve druhé polovině 16. století.³⁴ Roku 1648 studoval člen této rodiny Václav Ferdinand (†1690) na pražské univerzitě. Po švédském vpádu na Malou Stranu roku 1648 vstoupil do studentské legie, kde sloužil až do konce obležení jako mušketýr. V lednu 1650 je připomínán jako student prvního ročníku pražské filozofické fakulty, 2. května 1651 se stal bakalářem a 19. srpna 1652 získal hodnost magistra filozofie. Za své zásluhy o obranu pražských měst byl dne 24. září 1652

³¹ Podobný příklad nacházíme i v českých zemích po Bílé hoře (starý vladýcký, rytířský, panský a dokonce i hraběcí stav) – viz oddíl České země. Starý šlechtický stav byl poměrně často udělován i českým poddaným, např. obráncům Prahy z roku 1648 – srov. nobilitace bratrů Georga Maximiliana a Johanna Aloysia Wispe s predikátem „von Moldtausprung“ (27. 3. 1649) či Hanusse Georga Kauffera s predikátem „von Sturmwehr“ (29. 3. 1649). ŽUPANIČ, ref. 28, s. 11 a 74 – 77.

³² V 19. století nastal problém, jaký titul přiznat šlechticům s *rittermäßiger Adelstand*. Na pokyn císaře Františka I. proto dvorská kancelář roku 1832 nařídila guberniím jednotlivých zemí, aby jí co nejdříve oznámily, jaké postavení těmto osobám na jejich území náleží. Byl také zahájen archivní průzkum, který měl do celé záležitosti vnést více světla. Na základě šetření bylo 17. 12. 1844 vydáno císařské rozhodnutí, podle kterého mělo rodinám, jejichž předkové získali *rittermäßiger Adelstand*, náležet jen prosté šlechtictví. Výjimku přitom představovaly rody zasedající na zemských sněmech Horních a Dolních Rakous, Korutan, Kraňska a Štýrska, jímž byl přiznán titul rytířů. Přiznání rytířského stavu ostatním rodinám z řad *rittermäßiger Adelstand* bylo v zásadě možné, ale řídilo se stejnými předpisy, jako v případě obvyklého stavovského povýšení. Na žádost štýrského gubernia, ale byl předpis nejvyšším rozhodnutím ze 6. 4. 1850 opět revidován. Nově tak mohly všechny osoby, jejichž rodům byl kdysi udělen starý šlechtický stav a které byly v minulosti přijaty mezi stavy jednotlivých zemí, požádat o povýšení do rytířského stavu bez taxy. CORNARO, Andrea. Der „rittermäßige Adel“ im 19. Jahrhundert, s. 1 – 24; WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. Österreichisches Adelsrecht 1804 – 1918, s. 138.

³³ Poslední Doerrem zmiňovaná „česká“ nobilitace (tj. nobilitační akty zapsané do „českých“ salbuchů) se měla uskutečnit 31. 12. 1811, od tohoto data mělo být udělováno jen šlechtictví „Rakouského císařství“ (*des österreichischen Kaiserstaates*). Viz DOERR, August von. Der Adel der böhmischen Kronländer, s. 287, též FRÖLICHSTHAL, ref. 11, s. 91. To ale není zcela přesné. Především Doerr ve své práci nechal stranou několik bohemikálních salbuchů, které se do Československa dostaly až v rámci archivní rozluky, tedy československo-rakouské úmluvy z roku 1920 (FIALA, Tři studie k české renesanční heraldice, ref. 16, s. 6 – 7; ŽUPANIČ, Jan. Hraběcí rody ve světle salbuchů, s. 80), a navíc i před tímto datem bylo udělováno šlechtictví „naší monarchie“ (*unserer Monarchie*) bez bližších podrobností. Srov. povýšení Karla Witticha ze Streitfeldu do rytířského stavu z 20. 1. 1809, ŽUPANIČ, ref. 28, s. 268 – 269.

³⁴ STRÉR, Bohumil. Erbovní rodiny v Domažlicích, s. 15.

povýšen do českého vladického stavu s predikátem z *Tieffenthalu*.³⁵ Následně se vrátil do Domažlic, kde v letech 1653 – 1657 zastával úřad městského písaře. V letech 1665 – 1690 byl členem městské rady a v letech 1685 – 1688 domažlickým primátorem. Jeho zásluhou získalo město zpět právo kolatury³⁶ a roku 1671 také prosadil vrácení chodského hradu do rukou města z vlastnictví Wolfa Lamingera z Albenreuthu.³⁷ Václav Ferdinand Lounský z Tieffenthalu byl typickým příkladem novošlechtice, pro kterého nobilitace neznamenala žádnou změnu životního stylu. Byla jen osobním vyznamenáním, ale nikoli odrazovým můstkem k dalšímu postupu ve šlechtické stavovské obci.³⁸

Jeden ze základních rozdílů mezi českou a uherskou (včetně hornouherské/slovenské) šlechtou představoval majetkový faktor. Kristína Čaplovičová ve své studii *Uhorská šlechta v 18. století* rozděluje zdejší šlechtu na úzkou vrstvu bohatých magnátů a na nižší šlechtu, již stratifikuje horizontálně podle velikosti majetku.³⁹ Kromě nezamožné nebo zcela chudé šlechty zde byli tzv. *bene possessionati* – cca 30 000 rodin vlastníci majetky o rozloze 500 až 600 hektarů. Právě z jejich řad pocházela elita jednotlivých žup a právě členové těchto rodin zde zastávali veřejné funkce.⁴⁰ Jak výstižně konstatuje: „Zámožná nižšia šlechta bola územne roztriešená, ale v prevažnej časti krajiny sa tešila prakticky najväčšej autorite a svojím spôsobom života a správaním mala najväčší vplyv na spoločnosť.“⁴¹

V Čechách a na Moravě vládla odlišná situace. Během 15. století zde proběhl (zčásti v důsledku husitských válek, zčásti z odlišných příčin) proces zásadního přeskupení šlechtické pozemkové držby. Podle odhadu Františka Šmahela změnilo v důsledku husitství držitele 30 – 40 procent půdy. Výsledkem tohoto procesu byla nebývalá koncentrace šlechtického majetku v rukou nepočtené skupiny jedinců na úkor statků krále, duchovenstva a nižší šlechty. Ovšem ve Slezsku a Lužici podobné politické podmínky chyběly, tamní šlechtické državy zůstaly ještě po dlouhou dobu nadále rozptýlené a největší z nich čítaly jen několik málo vesnic. Jen v této části českých zemí tedy můžeme najít jistou paralelu k Uhrám, v Čechách a na Moravě vládla situace výrazně odlišná. A právě díky tomuto vývoji zastínila česká a moravská aristokracie již v raném novověku z hlediska rozsahu svých držav šlechtu ze všech okolních zemí.⁴² Z toto důvodu také slábla politická pozice rytířského stavu, který o své pozice nepřišel až po Bílé Hoře, jak se někdy tvrdí, ale jeho majetkový i mocenský ústup je patrný již během 16. století.

Jak ukazuje následující tabulka, vlastnil podle berního rejstříku člen panského stavu roku 1557 majetek průměrně jedenáctkrát větší než rytíř, v letech 1603 a 1615 sedmkrát, ale roku 1656 již opět jedenáctkrát.⁴³ Údaje svědčí také o postupně klesajícím počtu vrchností a to zejména

³⁵ ŽUPANIČ, ref. 28, s. 34.

³⁶ Právo, aby duchovního správce vybírali představitelé města. Z tohoto důvodu jel také roku 1668 získat podporu do Vídně. STRÉR, ref. 34, s. 17.

³⁷ SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, s. 85.

³⁸ Lounského potomci žili v Domažlicích i v 18. a 19. století a patřili mezi zdejší elitu. Např. P. Šebastián Lounský z Tieffenthalu byl v letech 1763 – 1786 městským děkanem. STRÉR, ref. 34, s. 17. K dalšímu společenskému vzestupu došlo až na konci 19. století. Tehdy byl dvorní pokladník v úřadu nejvyššího komoří Robert Launský z Tieffenthalu na základě své žádosti z 24. 10. 1894 povýšen nejvyšším rozhodnutím z 10. 12. 1894 a listinou z 28. 12. 1894 do rytířského stavu a byl mu polepšen erb. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Robert Launský von Tieffenthal, Ritterstand 1894.

³⁹ ČAPLOVIČOVÁ, ref. 4, s. 300 a n.

⁴⁰ K této otázce podrobně viz HOLEC, Roman – PÁL, Judit. Aristokrat v službách státu, s. 15 a n.

⁴¹ HOLEC, PÁL, ref. 40, s. 300 – 301.

⁴² MAŤA, ref. 15, s. 124 – 125.

⁴³ Údaje – včetně tabulky – převzaty z MAŤA, ref. 15, s. 159.

na z řad nižší šlechty, jejíž podíl mezi vlastníky velkostatků se v letech 1557 až 1741 snížil více než třikrát. Důvodem byla další diferenciaci šlechty podle titulů, ke které došlo v rámci pobělohorských změn. Pro celé toto období je totiž jasně rozlišitelná tendence, podle které byl kníže zámožnější než hrabě, hrabě než pán a pán než rytíř. Většina bohatších rytířských rodů navíc vlastnila relativně rozlehlé statky a po roce 1620 dosáhla na základě tohoto systému povýšení do stavu svobodných pánů. To ale zároveň vedlo ke společenskému propadu těch, kteří se povýšení nedočkali a k dalšímu sociálnímu vyhranění panského a rytířského stavu.⁴⁴

Počet šlechtických vrchností a jejich podíl na celkovém pozemkovém majetku v Čechách (v závorce v procentech poddaných)

	1557	1603	1615	1656	1741
Panský stav	184 (49 %)	216 (45 %)	197 (45 %)	293 (60 %)	279 (?)
Rytířský stav	1438 (34 %)	1131 (35 %)	977 (31 %)	587 (10 %)	238 (?)
Celkem	1622	1347	1174	880	517

Je neoddiskutovatelnou skutečností, že několik vln pobělohorských konfiskací významně přispělo ke koncentraci šlechtického majetku a natrvalo změnilo Čechy a Moravu v zemi aristokratických velkostatků. V budoucnu to mělo mít pro moderní českou společnost zajímavé důsledky. Zdejší velmi bohatá, ale málo početná šlechta tvořila jen zlomek celkové populace země, disponovala však obrovským majetkem. Její postavení a životní styl ji dokonce mnohdy stavěly na roveň drobnějším panovnickým dynastiím Svaté říše římské a téměř každý významnější rod měl svůj majetek zajištěn prostřednictvím fideikomisu, který zaručoval jeho nedělitelnost. Většina vyšší šlechty s knížecími a hraběcími tituly se také řídila podobnými principy jako vládnoucí dynastie, zejména zásadou rovnorodého sňatku. Na rozdíl od Uher, Polska či západní Evropy v Čechách a na Moravě téměř zmizela drobná pozemková šlechta, která by tvořila přirozený společenský mezistupeň a přechod k měšťanským vrstvám. Etnicky české neurozené elity pak zase postrádaly bohaté měšťanstvo rušící společenské hranice z druhé strany. Českou společnost moderní doby tak tvořily dva protipóly, mezi kterými zela hluboká propast a jež se stále vzdalovaly. To se jasně ukázalo ve druhé polovině 19. století, kdy se cesty měšťanských a šlechtických elit zcela rozešly a kdy se verbální odpor proti šlechtě se stal jedním z měřítek „pokrokovosti“ národních politiků.

Archívne pramene

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv.

Zoznam bibliografických odkazov

BRŇOVJÁK, Jiří. Nobilitační spisy České dvorské kanceláře z období vlády císaře Karla VI. (1712 – 1740). In *Sborník archivních prací*, 2006, roč. 56, č. 1, s. 75.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002, s. 52 – 66.

⁴⁴ MAŤA, ref. 15, s. 162 – 163.

- CORNARO, Andrea. Der „rittermäßige Adel“ im 19. Jahrhundert. In *Jahrbuch Adler*, 1979/81, Bd. III/10, s. 1 – 24.
- ČAPLOVIČOVÁ, Kristína. Uhorská šlachta v 18. storočí. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 2, s. 299.
- DOERR, August von. *Der Adel der böhmischen Kronländer. Ein Verzeichniss derjenigen Wap-penbriefe und Adelsdiplome, welche in den böhmischen Sallbüchern des Adelsarchives im k. k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind*. Prag, 1900.
- FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešpurka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003.
- FEDERMAYER, Frederik. *Series nobilium. Heraldicko-genealogický lexikón. Šlachta Bratislavskej stolice*. Bratislava, 2004.
- FIALA, Michal. *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*. Praha, 2001.
- FIALA, Michal. Tři studie k české renesanční heraldice (Znaky měšťanů Starého Města pražského v letech 1526 – 1618 ve světle Salbuchů). In *Heraldická ročenka*, 1993, s. 3 – 32; *Heraldická ročenka*, 1994, s. 3 – 87.
- FIALA, Michal – HRDLIČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan. *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*. Praha, 1997.
- FRANCEK, Jiří. *24. 10. 1517 – Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*. Praha, 2006.
- FRÖLICHSTHAL, Georg Freiherr von. Nobilitierungen im Heiligen Römischen Reich. In *Adelsrecht. Entstehung – Struktur – Bedeutung in der Moderne des historischen Adels und seiner Nachkommen*. Ed. Sigismund Freiherr von Elverfeldt-Ulm. Limburg an der Lahn, 2001.
- HANÁČEK, Jiří. Obléhání města Brna Švédy roku 1645 a nobilitace s tím spojené. In *Heraldická ročenka*, 1986, s. 3 – 42.
- HOLEC, Roman – PÁL, Judit. *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava, 2006.
- KLECANDA, Vladimír. Zakupování cizozemců bez práva obywatelského v Praze. In *Časopis archivní školy*, 1926, roč. 3, s. 64 – 119.
- KREJČÍK, Tomáš. Moravští nobilitovaní židé v 19. století. In *XXVI. mikulovské sympozium 2000 – Moravští židé v Rakousko-uherské monarchii (1780 – 1918) – Mährische Juden in der Österreichisch-ungarischen Monarchie (1780 – 1918)*. Brno, 2003, s. 162.
- MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004.
- MEJTSKÝ, Josef. *Príspevky k dějinám šlechty v Čechách s připojením rodopisu rytířů Nebeských z Vojkovic*. Praha, 1901.
- MÜLLER, Karel – SPÁČIL, Vladimír. *Odměna za věrnost a statečnost*. Olomouc, 1998.
- MYŠKA, Milan. Der Adel der böhmischen Länder. Seine wirtschaftliche Basis und ihre Entwicklung. In *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters: 1780 – 1860*. Ed. Armgard von Reden-Dohna, Ralph Melville. Wiesbaden, 1988, s. 171.
- PALACKÝ, František. Popis staropanských rodů v Čechách r. 1500. In *Časopis Musea Království českého*, 1831, s. 172 – 173.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny Československa I. (do roku 1648)*. Praha, 1990.
- POGRÁČZ, Denis – STREŠŇÁK, Gábor – RAGAČ, Radoslav – TANDLICH, Tomáš – SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl IX*. Praha, 1996.
- STRÉR, Bohumil. *Erbovní rodiny v Domažlicích*. Městské muzeum v Domažlicích, Ročenka 1937. Domažlice, 1937.
- WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. Österreichisches Adelsrecht 1804 – 1918. In *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 1964/65, Bd. 17/18, s. 138.
- WINDISCH-GRAETZ, Vincenz Prince. Der ungarische Adel (in der Zeit 1815 – 1914). In *Études Danubiennes*, 1991, tome VII., Nr. 2, s. 117.

ŽUPANIČ, Jan. Hraběcí rody ve světle salbuchů. In *Heraldika a genealogie*, 2005, roč. 38, č. 1 – 2, s. 80.

ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha, 2006.

ŽUPANIČ, Jan. *Praha 1648. Nobilitační privilegia pro obránce pražských měst roku 1648*. Praha, 2001.

The lower nobility of the hereditary lands and Hungary in comparative perspective

Since the Middle Ages the nobility has represented an elite and privileged group of society. Its legal status was codified with a lot of documents that differed in particular European countries, however, and reflected the specificity of their development. The Hungarian nobility in comparison with the rest of Europe was very numerous and according to the first 1840 census Hungary and Transylvania had the entire population of 12.7 million, 700 up to 800.000 of it were noblemen. However, in the Austrian lands the ratio was 350:1 and in the Czech lands even 828:1. It was because almost every Hungarian freeholder of land belonged among the nobility, while in the Czech lands the number of landowners, especially from the ranks of the lower nobility, permanently decreased. It had interesting consequences for modern Czech society in the future. The Czech wealthy but less numerous nobility formed only a fragment of the entire country population, however, it disposed of large properties. Unlike Hungary, the petty landed nobility that would create a natural social intermediate stage and a transition to the burgher strata almost missed. On the contrary, the ethnically Czech low-born elites missed the wealthy burghers who would annul social borders from the other side. Thus modern Czech society was created by two antipoles with a deep gap among them that were even being drawn apart. It was clearly manifested in the second half of the 19th century when the ways of the burgher and noble elites grew apart completely and verbal resistance against the nobility became one of the measures how national politicians manifested their „progressivism“.

Der niedrigere Adel der Erbländer und Ungarn in der vergleichenden Perspektive

Seit dem Mittelalter stellte der Adel eine Elite- und privilegierte Klasse der Gesellschaft dar. Sein Status wurde durch viele Dokumente kodifiziert, die aber in einzelnen europäischen Ländern unterschiedlich waren und die Spezifika der dortigen Entwicklung widerspiegeln. Der ungarische Adel war im Vergleich mit anderen Ländern Europas sehr massenhaft und nach der ersten zuverlässigen Bevölkerungsrechnung aus dem Jahre 1840 hatten Ungarn und Siebenbürgen 12,7 Millionen Einwohner zusammen, aus denen 700 – 800 000 die Adelleute bildeten. In österreichischen Ländern betrug dieser Anteil 350:1 und in Böhmen sogar 828:1. Grund dafür war auch die Wirklichkeit, dass während fast jeder ungarischer freier Bodenbesitzer zum Adel gehörte, in Böhmen ist permanent die Zahl von Grundobrigkeit, nämlich aus der Reihe des niedrigeren Adels gesunken. In der Zukunft sollte das für die moderne böhmische Gesellschaft interessante Schlussfolge haben. Der heimische, aber nicht zahlreiche Adel bildete nur eine Bruchzahl von der Bevölkerung Böhmens, verfügte aber ein riesenhaftes Eigentum. Im Vergleich mit Ungarn ist hier der kleine Grundadel, der eine natürliche gesellschaftliche Zwischenstufe und den Übergang zur bürgerlichen Klasse bilden würde, fast verschwunden. Andererseits entbehrten die ethnisch böhmischen nichtaristokratischen Eliten die das reiche Bürgertum störenden gesellschaftlichen Grenzen. So bildeten die böhmische Gesellschaft moderner Zeit zwei Gegenpole, zwischen denen eine Tiefsohle gewesen ist und die sich voneinander entfernt haben. Dies zeigte sich deutlich in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, wann die Wege der bürgerlichen und adeligen Eliten völlig getrennt haben und wann die verbale Aversion gegen Adel Maßstab der „Fortschrittlichkeit“ von nationalen Politikern geworden ist.